

K architektuře a datování některých vesnických kostelů v horšovském arcijáhenství ve 14. století

Studie a poznámky z přímého průzkumu staveb s využitím dendrochronologie (2. část)¹

Jan KAIGL

1

2

Obr. 1. Bukovec (okres Domažlice), kostel Nanebevzetí Panny Marie, celkový pohled od jihovýchodu. (Fotoarchiv NPÚ – ÚP, foto Vladimír Hyhlík, 1951)

Obr. 2. Bukovec (okres Domažlice), kostel Nanebevzetí Panny Marie, pohled do presbyteria. (Fotoarchiv NPÚ – ÚP, foto Vladimír Hyhlík, 1951)

Kostelů prokazatelně raně středověkého původu není ve správním obvodu někdejšího horšovského arcijáhenství podle dosavadního poznání mnoho. K nejstarším patřil kostel (kaple) sv. Jakuba Většího při staré celnici a předpokládané předlokační trhově osadě v Domažlicích, jehož archeologicky zjištěné pozůstatky nasvědčují vzniku této svatyně snad již v 10. nebo na počátku 11. století.² Kromě kostela v Horšově uplatňuje se mezi nimi například ještě kostel v Kostelci (u Kladrub), kde románskou stavební etapu připomínají pískovcové kvádry, druhotně použité v hojném počtu ve zdivu chrámové lodi ve 14. století, v Přimdě,³ Stráži⁴ nebo v Úboči a Bukovci.⁵ Raně středověkých kostelů a kaplí bylo však ve sledované oblasti jistě daleko více. Některé prozrazuje starobylé, nejspíš

původní zasvěcení v kombinaci s historickými zprávami, popřípadě dílčími archeologickými nálezy.⁶ Existenci dalších lze tušit v souvislosti s osídlením ve 12. a v první polovině 13. století uváděným později jako součást stabilizované farní sítě,⁷ zejména pokud se poloha takového osídlení vázala na zemskou nebo významnou místní cestu.

Poměrně rozsáhlé románské části snad ze 70. nebo 80. let 12. století kostela v Bukovci, vesnici ležící ve vzdálenosti necelých 11 km severovýchodně od Horšovského Týna, jsou příkladem

■ Poznámky

1 Dokončení článku, jehož první část byla publikována v předchozím čísle časopisu Zprávy památkové péče 69, 2009, s. 199–206.

2 Pavel BŘICHÁČEK, Milan METLIČKA: *Domažlická sídelní aglomerace v raném středověku*, in: Archeologie ve středních Čechách 3, 1999, s. 261.

3 Jan MUK: *Přimda, kostel sv. Jiří*, Doplnující stavebně-historický průzkum (nepublikovaný elaborát SÚRP MO), Praha 1989, archiv NPÚ – ÚP.

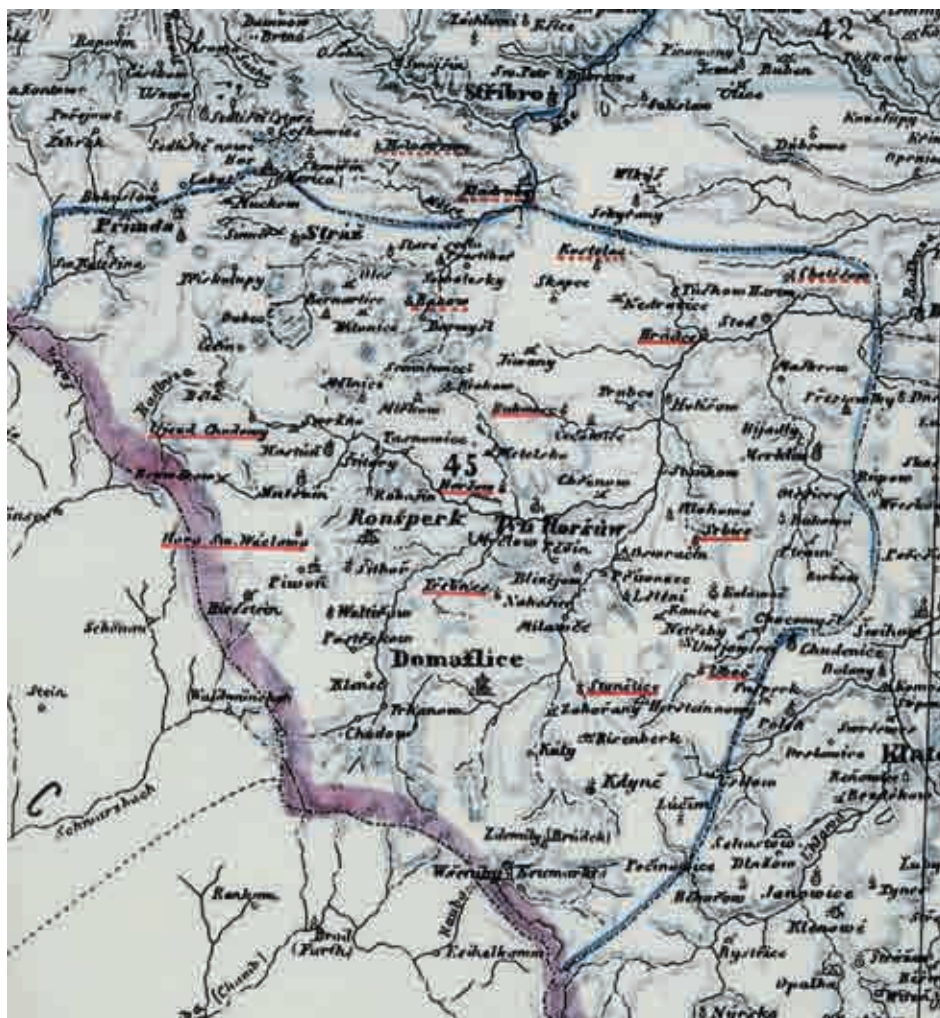
4 Radek ŠIROKÝ, Karel NOVÁČEK: *K počátkům Norimber-*

ské cesty na Tachovsku, in: Archaeologia historica 23, 1998, s. 64–65, kde je publikován nález románského portálu s tympanonem v jižní obvodové zdi lodi farního kostela sv. Václava.

5 Naposled Jan KAIGL: *Románské drobnosti z Bukovce a Úboče*, in: Zprávy památkové péče 67, 2007, č. 6, s. 460–469. Tamtéž je uveden půdorys přizemí a základní stavebně-historický rozbor obou kostelů, zpracovaný autorem, připojena vybraná fotodokumentace, citovaná odborná literatura a vybrané historické prameny.

6 Původně gotický, barokně upravený kostel sv. Vavřince na někdejší slovánské hradisku u Štítar, kostel (kaple) téhož zasvěcení na slovánské hradisku v Hradci nebo torzo budovy sýpky v Bijadlech u Merklína zahrnující část zdiva gotického kostela, jehož raně středověký předchůdce (sv. Vavřince?, původně při knížecím dvorci?) byl považován kladrubskými benediktiny za jejich majetek již od založení kláštera v roce 1115.

7 Například Valtířov, Meclov, Staré Sedlo, Prostiboř, Skapce nebo Chotěšov (k roku 1115), Bernartice (1158–1166), Miřkov (1158–1173), Rokošín (k roku 1186), Staňkov (1233), Mělnice (1235), Hostouň (1238), Hora Svatého Václava (1239), Stanětice (1239), Ves Touškov (1243), Racov (1247), Mutěnin (1253).

3

Obr. 3. *Mapa historica regni Bohemiae, Historická mapa Čech rozdělených na archidiakonáty a děkanáty 14. století, v nížto jsou poznamenány fary 14. věku, hrady, mnohé tvrze* (edd. F. Palacký 1847, J. Kalousek 1874), Praha 2000. Výšek znázorňující horšovské arcijáhensství ve 14. století. Lokality s farními kostely, jimiž se ve svém příspěvku (1. i 2. část) blíže zabývám, jsou na mapě červeně podtrženy. Kladruby, Chotěšov a vesnice s chrámovými stavbami, jež jsou významné v uváděném srovnávacím studiu, jsou podtrženy červenou tečkovanou čarou. (Reprofoto Národní knihovna ČR)

Obr. 4. Bukovec (okres Domažlice), kostel Nanebevzetí Panny Marie, jižní vstupní portál. (Fotoarchiv NPÚ – ÚP, foto Čestmír Šíla, 1975)

uplatnění vlivu kláštera v Kladrubech jako uměleckého ohniska, odkud se na stavby v okolí šířila technika románského kvádrového zdiva a nová architektura.⁸ Představují je zejména obvodové zdivo lodi kostela o podlahové ploše 8,7 x 9,8 m a výšce téměř 8 m, dva úseky původního zdiva v přízemí hranolové věže a východní zeď v jejím třetím patře, kde je vidět románské, z větší části

dochované sružené podvojně okno. Dobovou snahu po zdobnosti a narativním vyjádření náboženské tematiky v architektuře dokládají dvě části (pískovcové kusy) figurální plastiky, pocházející z pásového reliéfu o délce přibližně 2,2 m a výšce 0,49 m, kdysi umístěného nejspíš v nadpraží vstupu do raně středověké svatyně. Tento monumentální reliéf znázorňoval v trojčetné kompozici trůnícího Krista, oslavovaného po stranách vodorovně letícími anděly. Podle typu zobrazení a některých prvků v pojednání sochařské práce lze usuzovat na jeho vznik v dotyku s inspirací románským byzantinizujícím uměním, jejíž zprostředkování by odpovídalo bezpochyby velmi dobře možnostem benediktinského řádu na sklonku 12. století. Románský kostel v Bukovci ztělesňoval v povodí horní Radbuzy stavební typ vesnického kostela s hranolovou věží-zvonící, jež je předsazena před západní průčelí lodi a vybudována s výraznou vertikální tendencí.

Starý oltářní prostor neznámého uspořádání nahradilo v Bukovci gotické, pětioboce uzavřené presbyterium. Na ně navazuje na severní straně sakristie, postavená současně s presbyteriem jako

4

podélná nízká, valeně sklenutá místnost, v jejímž čele je pravoúhlý výklenek v tlušťce zdi a v něm původní zděný oltář.⁹ Architektura presbyteria, jejíž články jsou vytesány z jemnozrného pískovce, zatímco zdivo je lomové, promísené s druhotně použitými románskými kvádry a zpevněné pískovcovými kvádry na nárožích, neprošla od doby svého vzniku žádnými významnými změnami. Pohledu zvenčí dominují opěráky završené průnikem sed-

■ Poznámky

8 Základní práci v tomto směru publikoval Tomáš DITTRICH: *Románské stavby z okruhu kladrubského kláštera*, in: *Umění XXVIII*, 1980, s. 129–139.

9 Dnešní barokní okno ve výklenku nad oltářní menzou dodržuje polohu okna gotického, jehož spodní rám, provedený z tesaného pískovce a osazený ve vnějším líci zdiva, se dochoval (Jaroslav ŠINDELÁŘ: *Restaurátorský průzkum pláště kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bukovci*, nepublikovaný elaborát, archiv NEGEBU s. r. o., Plzeň-Lhota, 2005, s. 3, snímky č. 31 a 32). Z vybavení středověké sakristie se zachovala ještě kamenná výlevka osazená v nice severní zdi.

lové stříšky se stříškou pultovou, dvoudílná lomená okna s kružbami a sokl, tvarovaný shora dolů okosením, širokým výžlabkem a drobným obloumem. Okenní kružby jsou dvojího typu a jsou v podstatě totožné nejen geometricky, ale i svým výtvarným zpracováním s těmi, jaké se dochovaly v presbyteriu kostelíka v Třebnicích přibližně z 50. nebo 60. let 14. století. Jeden typ se vyznačuje třemi sférickými trojúhelníky umístěnými za sebou po obvodu jim opsaného kruhu a členěnými uvnitř trojlístkem. Druhý typ používá dva trojlístky vedle sebe, z nichž každý zvláště je dole nasazen na trojlístý oblouček a shora lemován hrotitým obloučkem, zatímco ještě výše, ve vrcholu okna, se uplatňuje kruh a v něm buď trojlístý obrazec, nebo kvadrilob (v Třebnicích je kvadrilob vložen do sférického čtverce). Presbyterium se téměř shoduje v půdorysných rozměrech i výšce, udávajících proporce oltářního prostoru v poměru 1 : 1,6 : 1,45, s presbyteriem kostela v Horšově (při stejné délce rozdíl v šířce a výšce nečiní více než 0,4 m). Ve srovnání s ním však nemá dvě, ale jen jedno, tedy hlubší pole žebrové křížové klenby. Paprscitá žebrová klenba v polygonálním závěru, jejíž svorník a čelní oblouky jsou provedeny v menší výšce a vrcholnice prudčeji stoupají než u sousední křížové klenby, dokládá zájem gotického mistra na výraznějším uzavření presbyteria proti pohledu z chrámové lodi směrem šikmo vzhůru. Klenební žebra mají tvar jednoduše vyžlabeného klínu. Klenební konzoly jsou jehlancové, bez ozdob. Triumfální oblouk, jakož i stěny pod ním člení na obou stranách výžlabek, jenž není přetát římsou v patě oblouku, neboť ta je osazena jen na rovném úseku zdi. Jaký byl štít nad triumfálním obloukem, zda jeho zdivo vynášel a odlehčoval na půdě klenební pas podobně jako v Horšově, Třebnicích a v Újezdu Svatého Kříže, není známo; štít vzal za své při mladších úpravách stavby.

S architekturou presbyteria souvisí vznikem díla podle téhož výtvarného záměru ve stejném období gotický vstupní portál, jenž je osazen v jižní obvodové zdi lodi na místě vstupu do románské svatyně. Má hladký tympanon podepřený po obou stranách čtvrtkruhově zaoblenými konzolami, jež se uplatňují jako slohový znak i na sedlovém portálu z presbyteria do sakristie. Dobově žádaného účinku linearity se docílilo u hlavního portálu, provedeného v poměru celkové šířky a výšky 1 : 1,5 tím, že na členění jeho trychtýřovitě rozevřených ostění byly použity pruty vesměs hruškovitého tvaru, jež vybíhají bez patek z horní šikmé plochy nízkého soklu a plynule přecházejí do lomených archivolt.

Dvě dvoudílná lomená okna osvětlující loď kostela v Bukovci ze severní a jižní strany sotva

vznikla ve větším časovém odstupu od novostavby presbyteria. Kameník, jenž je vytvořil, byl však schopen přejímat a ztvárnit v závislosti na dovednostech, které získal na jiném svém působišti většího významu, anebo podle nového zadání umělecky pokročilejší podněty. Kružby těchto oken s plaménky vířícími (rotujícími) uvnitř kruhu nebo kvadrilobem vloženým do kruhu, jehož laloky dále člení trojčetný oblouček, a s půlkruhovými obloučky nedávají samy o sobě spolehlivý základ pro určitější hodnocení. Ve vztahu ke kružbovému obrazci kvadrilobu s vepsanými trojlístými obloučky lze konstatovat, že jde o architektonický prvek běžně zastoupený v gotické katedrální architektuře ve střední Evropě ve 14. století a dále přenášený v dosahu jejího uměleckého vlivu. V souboru vrcholně gotických chrámových staveb na Horšovskotýnsku jsme se s ním již setkali, a to v okně závěru presbyteria kostela v Újezdu Svatého Kříže. Tentýž motiv, tentokrát na způsob slepé kružby, zdobí sanktuarium v chóru kostela sv. Apolináře v Horšovském Týně, skromnou, ale umělecky svrchovaně vyříbenou kamenosochařskou práci přibližně z poslední třetiny 14. století. Srovnání výše zmíněné kružby s plaménky vířícími uvnitř kruhu v Bukovci umožňuje, třebaže v daleko jednodušším provedení, kružba dvou oken presbyteria opět v Újezdu Svatého Kříže.

S kostelem v Bukovci je příbuzný v několika směrech kostel sv. Mikuláše v Úboči, vesnici vzdálené asi 12 km vzdušnou čarou na východ od Domažlic. Obě svatyně spojuje rané středověká stavební etapa s hranolovou věží předsazenou před západní průčelí podélné lodi; v Úboči se však přibližně v polovině 13. století zdilo z lomového kamene a výtvarné nároky na románskou stavbu byly jistě mnohem menší než v Bukovci. Původní závěr byl v obou případech stržen a nahrazen gotickým presbyteriem se sakristií, aby se dosáhlo patřičné prostorové výhody a zlepšil se chrámový provoz.¹⁰

Presbyterium kostela v Úboči s jedním polem křížové klenby a paprscitou klenbou v pětibokém závěru, opatřené opěráky, se váže k drobné lodi románského kostela bez půdorysného odsazení na celou její šířku 5,4 m vlastní zdi s lomeným triumfálním obloukem. Přes některé pozdější stavební úpravy si podrželo převážnou část článků své gotické architektury, provedených z jemnozrného pískovce. Dvě dvoudílná okna mají kružbu se třemi sférickými trojúhelníky umístěnými za sebou po obvodu jim opsaného kruhu a členěnými uvnitř trojlístkem. Tuto podobu již známe z Třebnic a Bukovce. Zbývající dvě se vyznačují, podobně jako jedno z oken presbyteria v Újezdu Svatého Kříže, kružbou trojlístého obrazce s charakteristicky protáhlými hrotitými laloky, jenž je vsazen do ost-

ře lomeného obloučku (lancety), zatímco dole se opírá o trojlístý oblouček. Triumfální oblouk a stěny pod ním jsou členěny, podobně jako v Újezdu Svatého Kříže a Bukovci, výžlabkem z obou stran, jenž nahrazuje hranu v pravém úhlu a není přerušen římsou, která je osazena v patce oblouku. Klenby presbyteria i křížová klenba v sakristii jsou opatřeny žebry o průřezu jednoduše vyžlabeného klínu. Ušlechtilost kamenické práce vyzařuje z jehlancových klenebních konzol se zdobně bohatými plastickými kružbičkami.

Zájmu na bližším časovém zařazení stavby úbočského presbyteria lze vyhovět jen částečně srovnávacím rozbořem tvarosloví gotické architektury. Přitom je třeba mít na zřeteli omezení uměleckohistorické metody studia a skutečnost, že můžeme nakládat s pouhým odleskem dřívější bohatosti a pestrosti. Tak například pokud jde o obrazy okenních kružeb, takové jako v Úboči se dochovaly rovněž v presbyteriu mariánské svatyně v lokalitě U Svatých v Domažlicích, jehož vznik vložil D. Líbal do doby kolem roku 1340, zatímco jejich uplatnění v presbyteriu kostela v Holostřevěch nedaleko Kladruhu chápe tentýž autor v kontextu vyšší úrovně vesnické církevní architektury na Plzeňsku v poslední čtvrtině 14. století.¹¹ Ve vztahu k naší práci a pro řešení otázek o uměleckém původu a historických okolnostech vrcholně gotických staveb nebo přestaveb některých vesnických kostelů ve správním obvodu horšovského arcijáhenství má větší význam výskyt příbuzných znaků v architektuře téhož stupně slohového vývoje a při srovnatelném pojednání kamenické práce nejen v obdobných, ale i různých kombinacích. Výše již uvedené lze nyní doplnit několika dalšími. Severovýchodní okno presbyteria bez opěráků zmíněného domažlického kostela má kružbu na způsob kruhu s vepsaným prostým šestilístým obrazcem tak jako odhalené gotické okno lodi kostela v Újezdu Svatého Kříže. Presbyteria v Holostřevěch a Újezdu Svatého Kříže, opatřená podobně jako v Horšově a Bukovci opěráky ukonče-

■ Poznámky

10 Sakristie obdélníkového půdorysu umístěná na severní straně presbyteria v Úboči je sklenuta vysokou žebrovou křížovou klenbou. V její severní zdi se dochovala malá nika s původní kamennou výlevkou. Vysoký, segmentově sklenutý výklenek provedený od podlahy v čelní – východní zdi sakristie bezpochyby kdysi sloužil pro umístění středověkého oltáře.

11 Dobroslav LÍBAL, v heslech Domažlice, kostel Zvěstování Panny Marie „U Svatých“, s. 279, a Holostřevy, kostel sv. Mikuláše, s. 282, in: Gotika v západních Čechách (1230–1530) I, Praha 1995.

Obr. 5. Úboč (okres Domažlice), kostel sv. Mikuláše, pohled do presbyteria. (Fotoarchiv NPÚ – ÚP, původně ve fotoarchivu SÚRP MO Praha, foto Vladimír Uher, 1981)

Obr. 6. Úboč (okres Domažlice), kostel sv. Mikuláše, okno v ose závěru. (Foto Jan Kaigl, 2007)

Obr. 7. Holostřevy (okres Tachov), kostel sv. Mikuláše, polygondální závěr presbyteria. V jeho ose se nalézá okno s kružbou obsahující trojlístý obrazec s charakteristicky protáhlými hrotitými laloky, jenž je vsazen do ostře lomeného obloučku–lancety, zatímco dole se opírá o trojlístý oblouček. (Fotoarchiv NPÚ – ÚOP v Plzni, foto Jan Gryc, 1992)

Obr. 8. Úboč (okres Domažlice), kostel sv. Mikuláše, klebební konzola na severní stěně presbyteria. (Foto Jan Kaigl, 2007)

nými průnikem sedlové stříšky se stříškou pultovou, spojují navzájem po výtvarné stránce kromě toho i okenní kružby na způsob plamének rotujících uvnitř kruhu.

Názoru, že presbyterium se sakristií kostela v Úboči je dílem stavební huti z doby před polovinou 14. století, jež působila na stavbě kostela v Loučimi (u Kdyně) ve 40. letech 14. století,¹² odporuje skutečnost, že v gotické architektuře těchto dvou vesnických kostelů neexistují žádné podobnosti svědčící pro práci stejné skupiny zedníků a kameníků, ani jednotící tvůrčí koncept. Odlišnost ve výtvarném pojetí architektonických článků je natolik nápadná, že ji nelze vysvětlit pouhým odkazem na různý druh kamene, z něhož jsou tyto články vytesány. Společná, ale tehdy běžně rozšířená technika zdiva z lomového kamene, zpevněného na nárožích a v opěrácích kvádry, není důkazem. Výsledky dendrochronologického rozboru starých dřevěných konstrukcí a jejich pozůstatků nedávno rozpoznaných v Úboči však vyhovují datování podle D. Líbala, a to tak, že rok 1349 je terminus post quem dokončení celé stavby úbočského presbyteria. Zároveň se ukázalo, že tesaři na krov nad presbyteriem a zedníci při provádění vysokého štítu na půdě nad triumfálním obloukem měli k dispozici dřevo různého stáří, z dubů skácených v rozmezí let 1332 až 1349.¹³ Z přímého průzkumu středověkého zdiva a tesařských konstrukcí v jejich vzájemném vztahu v půdním prostoru nevyplývá, že by tato skutečnost tehdy znamenala více samostatných etap díla oddělených dlouhými přestávkami nebo dodatečné výměny starších, popřípadě jen dočasných prvků za mladší. Naproti tomu je v logice věci, že stavebník a místní plebán usilovali o rychlé dokončení a zprovoznění stavby nevelkého rozsahu. Svůj zájem by jistě prosadili, i kdyby to mělo následně přinést dílčí úpravy hotoých krovů a střech včetně dodatečného vyzdění střešního štítu nad triumfálním obloukem.¹⁴

5

6

7

8

■ Poznámky

12 D. LÍBAL: *Církevní architektura Plzeňska*, In: *Gotika v západních Čechách (1230–1530) I*, cit. v pozn. 11, s. 258, a v heslech Loučim, kostel Narození P. Marie, s. 303–304, a Úboč, kostel sv. Mikuláše, s. 361.

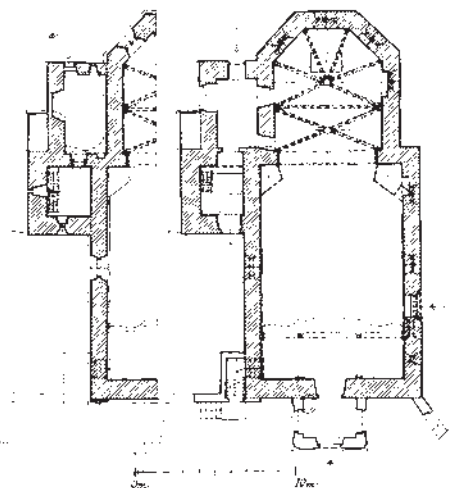
13 Dochované úseky pozednice původního, jinak zaniklého krovu nad presbyteriem zjistil Ing. T. Kyncl, který jejich dřevo datoval do let 1332–1342, případně 1334/1335. Podle mého zadání současně datoval fošny, jimiž je přeložen průchod ve štítovém zdivu nad triumfálním obloukem, do let 1348/1349. Tomáš KYNCL: *Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků z kostela sv. Mikuláše v Úboči*, Výzkumná zpráva č. 078c-07, neustránkováno (nepublikovaný elaborát), 2008.

14 V zaměření dlabů na severní pozednici zaniklého gotického krovu nad presbyteriem je patrné, že krajní vazný trám dělila od střešního štítu nad triumfálním obloukem vzdálenost 0,8 m, zatímco rozteč mezi vaznými trámy byla 1,2 m. Štítové zdivo o tloušťce 0,75 m tedy mohlo vznik-

nout v době po roce 1349 dodatečně v místě, kde byl nedlouho předtím osazen vazný trám (za upozornění děkuji Ing. T. Kynclovi). To znamená, že by se v Úboči uplatnil obvyklý postup výstavby spočívající v tom, že nad obvodovým zdivem presbyteria byl nejdříve vztyčen krov, následně se přikročilo k provedení kleneb a teprve pak došlo na vyzdění štítu nad triumfálním obloukem. V takovém případě, pokud poloha uvedeného krajního vazného trámu naopak neindikuje současnost stavby krovu nad presbyteriem a štítu (obezdění zhlaví pozednice nemá pro posouzení velikosti přestávek mezi jednotlivými etapami díla podstatný význam) a pokud se zároveň ještě udržel starší, nízký krov nad románskou lodí, předcházel by dnešnímu zděnému štítu nad triumfálním obloukem asi provizorní štít bedněný, tvořící přechod mezi různě vysokými střechami presbyteria a lodi.

9

10

11

12

Obr. 9. Stanětica (okres Domažlice), kostel sv. Kunhuty, pohled od jihozápadu. Zazděné gotické okénko poblíž jihozápadního nároží poukazuje na existenci soudobé, asi dřevěné pavlačové tribuny, jež stála v západní části chrámové lodi na místě dnešní hudební kruchty z doby barokní. (Foto Jan Kaigl, 2006)

Obr. 10. Stanětica (okres Domažlice), kostel sv. Kunhuty, půdorys přízemí, půdorys severní části kostela v úrovni prostoru – komory nad sakristií a 1. patra věže (a). Šrafovou je vyznačeno zdívko stavby ze 14. století. Existující části (torza?) zděné valené klenby komory zakresleny čárkovaně. K zazděnému gotickému portálu, jímž se vcházelo do lodi z jižní strany, a k zazděnému lomenému portálku na východní straně komory směřují šipky s čárkovanou čarou. (Zaměření, kresba a stavebně-historický rozbor Jan Kaigl, 2006)

Obr. 11. Stanětica (okres Domažlice), kostel sv. Kunhuty, zazděný jižní vstupní portál s pozůstatky staré červenobílé polychromie. (Foto Jan Kaigl, 2006)

Obr. 12. Stanětica (okres Domažlice), kostel sv. Kunhuty, zazděný jižní vstupní portál. Detail soklu a profilace ostění. (Foto Jan Kaigl, 2006)

a kdyby nové presbyterium vznikalo obestavováním závěru (drobné válcové apsidy?) románské svatyně při zachování jejich funkcí v neztenčené míře po dobu co nejdéší. Souhrnně vyjádřeno, nelze sice vyloučit, že se gotické presbyterium kostela sv. Mikuláše v Úboči začalo budovat již ve 30. letech 14. století, ale průkaznější názor je, že pochází až z doby po roce 1349.

Jak v Bukovci, tak i v Úboči, kde existovaly ve druhé polovině 14. století dvě fary a dva farní kostely – kostel sv. Mikuláše pro takzvanou dolní Úboč a kostel sv. Václava pro horní Úboč (zbořen v roce 1791), došlo během 60. let 14. století k převodu pozemkového majetku a patronátních práv ve prospěch pánů z Velhartic. V Bukovci byl jejich předchůdcem příslušník místní nižší šlechty, Jaroslav (Jarohněv) z Čechovic. V Úboči majetkoprávní změně předcházela postupný přesun těžiště zájmu panského rodu z Herštejna, držitele blízkého hradu Nového Herštejna (u Kdyně), na Moravu.¹⁵ Tyto skutečnosti je třeba chápat v do-

bových souvislostech jako důsledek celkového společenského vzestupu pánů z Velhartic ve druhé třetině 14. století, kdy mezi nimi vynikl zejména Bušek (mladší), jenž se pohyboval po velkou část svého života ve službách a v blízkosti Karla IV.¹⁶ Páni z Velhartic usilovali o rozšíření své majetkové a hospodářské základny a upevňovali tímto způsobem svůj vliv právě na Domažlicko a Horšovskotýnsku. V Bukovci se připomíná jejich rod, zastoupený bezpochyby Buškovým bratrem Janem, poprvé v roce 1371.¹⁷ Do Úboče a nejspíš současně i na Nový Herštejn přišli nejpozději v roce 1367. Tehdy byl patronem blíže neurčeného kostela v Úboči Ješek z Velhartic, dvorský maršálek a zakladatel herštejnské rodové větve.¹⁸ V roce 1379 vystupují páni z Velhartic včetně Jana z Herštejna (tedy jinak z Velhartic) jako plátcí berně nejenom z Bukovce

■ Poznámky

15 Jiří JÁNSKÝ: *Tři kapitoly z dějin hradů Starého a Nového Herštejna*, in: *Castellologica Bohemica* 6, 1998, s. 189.

16 K působení Buška z Velhartic ve službách Karla IV. František KAVKA: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378) I, II*, Praha 1993, sv. I, s. 18, 20, 25, 46, 65, 83, 101, 109, 155, 165; sv. II, s. 70–71, 80, 86, 89.

17 *Liber secundus confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus* (ed. F. A. Tingl), dále jen LC II, Praha 1868, s. 55, uvádí ke dni 1. 8. 1371 jako patrona kostela v Bukovci nejmenovaného příslušníka panského rodu z Velhartic. Je však zřejmé, že se jednalo o Jana z Velhartic, jenž navrhl jako faráře do sousedních Čechovic dosavadního stálého vikáře ve Velharticích, zatímco čechovický plebán přešel na výnosnější faru právě do Bukovce, tamtéž, s. 55.

18 *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I* (ed. J. Emler), dále jen LC I/2, Praha 1874, s. 96. O dva roky později dosazoval do Úboče faráře Boček(?) z Velhartic a nezávisle na něm i Ofka, vdova po Ješkovi (LC II, cit. v pozn. 17, s. 17–18 a 22), přičemž se zřejmě v obou případech jednalo o kostel sv. Václava, Tamtéž, s. 49, je Ofka zmiňována v roce 1371 jako vdova po Janu z Velhartic. Podle toho lze usuzovat na dvojí způsob psaní jména jejího muže Ješka (Jana) v soudobých historických pramenech. Tento Ješek z Velhartic, řečený Maršálek z Nového Herštejna (podle mladšího zápisu z roku 1380; *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim, III–IV* /ed. J. Emler/, Praha 1879, s. 132) a doložený jako bratr Buška z Velhartic při dosazení nového klerika k oltáři Panny Marie v kostele ve Velharticích v roce 1363 (LC I/2, cit. zde, s. 33), tedy zemřel nejpozději v roce 1369 a nebyl totožný s Janem z Velhartic, patronem kostela v Čechovicích v roce 1371 a držitelem exspektance na kanovníckou prebendu v Olomouci a Vratslavi v roce 1356.

a Úboče, ale i několika dalších svých statků, které ležely ve správním obvodu horšovského arcijáhenství, mimo jiné z poloviny vsi Stanětice a z Čečovic.¹⁹

V Čečovicích byl postaven, nejspíš na náklad bratří Buška, Jana a Václava z Velhartic, v době kolem roku 1364 nový farní kostel a současně panská tribunová kaple s tribunovým oltářem na způsob francouzských palácových kaplí typu Sainte-Chapelle.²⁰ Jeho gotická architektura zjevně přímo souvisí s dílem stavební huti jižní věže katedrály v Řezně, započaté v roce 1341. Obdobně z jihoněmecké kulturní oblasti byl do Čečovic přenesen i způsob stavby z režného cihelného zdiva, zatímco kameníci vytesali zdobně bohaté architektonické články. Kostel v Čečovicích sice představuje v souboru staveb vesnických kostelů v horšovském arcijáhenství a v jihozápadních Čechách ve 14. století vůbec ojedinělý příklad po typologické, stavebnětechnické i výtvarné stránce, ale o to výmluvnější svědectví podává o době, kdy se příslušníci šlechty a církevní hodnostáři blíže obeznámili s prostředím u dvora Karla IV. v Praze a jeho bohatou kulturou snažili napodobit panovníka jim dostupnými prostředky společenské reprezentace, pokud tuto snahu nevnímali dokonce jako nutnost a svoji povinnost.²¹ Jak je známo nebo je možné dovozovat případ od případu, činili tak hojně podporou stavební, umělecké nebo uměleckořemeslné práce při zvelebování kostelů a kaplí, zejména když měli nad nimi patronát.

Ve smyslu právě nastíněných historických souvislostí se naskytá domněnka, že gotické stavební úpravy kostela v Bukovci a Úboči zadali a finančně podporovali ze svých zdrojů páni z Velhartic, a to někdy v 60. letech 14. století. Vyjádřili by tak společensky žádoucím způsobem převzetí patronátních práv ve farnosti novým feudálem, svůj vlastní význam a zájem na tom, aby stará svatyně s novým, prostornějším presbyteriem náležitě vyhovovala soudobým požadavkům na provoz a liturgii ve vesnickém kostele. Úplná odlišnost kostela v Čečovicích, vezme-li se v úvahu jeho výjimečný charakter, ani pozůstatky tesařských konstrukcí ze dřeva různého stáří ze 30. let 14. století v úbočském kostele, jež mohou indikovat v tomto případě kácení stromů bez přímého vztahu k mladší stavbě, by přijetí takové domněnky nebránilo. Je bezpochyby možný i názor, že gotická architektura kostelů v Bukovci a Úboči představuje dílo z doby o něco dřívější: kolem roku 1350 nebo z 50. let 14. století.²² Nicméně pokud jde o presbyterium v Bukovci, lze přece jen pokročit od domněnek směrem k hypotéze. Celkové půdorysné a prostorové uspořádání tohoto presbyteria totiž svědčí o uplatnění hlavních zásad architektonické tvorby, podle nichž postupoval ne-

známý gotický mistr při návrhu nového presbyteria jako součásti přestavby románské svatyně v Horšově v době kolem roku 1363. Jak již bylo ukázáno výše, v obou případech vznikl oltářní prostor téměř shodných proporcí i rozměrů, přičemž se vycházelo ze společné koncepce obvodového zdiva s opěráky. Naproti tomu na známých člancích gotické architektury (zejména klenebních konzolách a žebrech, a v chrámové lodi i na vstupním portálu s hladkým tympanonem, podpíraným po stranách čtvrtkruhově zaoblenými konzolkami) jsou patrné výtvarné rozdíly, svědčící o práci různých kameníků. To však nemuselo znamenat větší časový odstup mezi stavbami a jejich orientací na jiná ohniska uměleckého vlivu. Okenní kružby v presbyteriu bukoveckého kostela se nejen svými obrazy, ale i řemeslným zpracováním natolik podobají kružbám v oknech presbyteria v Třebnicích, na jehož vzniku se nejspíš podíleli zedníci právě z Horšova nebo zedníci obdobně jako oni proškolení, že by je mohl na obou těchto stavbách vytvořit stejný kameník.

Stanětice byly ve vztahu k Úboči sousední farností a osídlením, od něhož se téměř ve stejné vzdálenosti 8 km nalézal směrem na jihovýchod hrad Nový Herštejn a na jih hrad Rýzmburk. Omezení majetku pánů z Velhartic v roce 1379 na polovinu vesnice zřejmě vycházelo ze starších majetkoprávních poměrů.²³ Ze Stanětic pochází i socha sv. Kunhuty(?) asi ze 60. let 14. století, předjímající svým pojetím sochařská díla pražské parléřovské proveniencí. V roce 1372 vykonával patronátní právo ke kostelu ve Staněticích Ojř z Rýzmburka, vlastník snad polovičního nebo menšího dílu vsi.²⁴ Středověká stavba tohoto kostela se skládá z obdélné lodi, presbyteria, opatřeného žebrovou křížovou klenbou a paprscitou žebrovou klenbou v pětibokém závěru, sakristie o obdélníkovém půdorysu při severní straně presbyteria a hranolové věže – zvonice (bez barokní nástavby jejího posledního patra), vsazené do kouta mezi lodí a sakristií. V západní části lodi se nalézala již v době gotické nejspíš dřevěná pavlačová tribuna, osvětlená z jihu malým lomeným oknem. Nad plochostropou sakristií je dnes půdní prostor s průhledem do krovu pultové střechy. Kdysi zde byla nebo měla být valeně sklenutá komora (farní archiv nebo trezor). Vstupovalo se do ní dvěma jednoduchými lomenými portálky, jež se dochovály na svém původním místě – jedním na západní straně v prvním patře věže a druhým na straně opačné přímo zvenčí (ve směru od středověké fary?) ve výšce více než 3 m nad terénem. Zejména v poloze a jednotné skladbě neomítaného lomoitého zdiva západní stěny komory, jež je zapuštěná 15 cm do tloušťky zdi oddělující komoru od

■ Poznámky

19 *Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom Jahre 1379* (ed. J. Emler), Praha 1876, s. 18, 21, s uvedením pánů z Velhartic jako plátců generální berně z Čečovic, Němčic (u Třebnic?) a Bukovce a zvláště Jana z Herštejna (syna maršálka Ješka z Velhartic), jenž platil berni ze Všepadel, Úboče, Němčic a poloviny Stanětic, tedy vesnic v nejbližším okolí hradu Nového Herštejna, a dále z poloviny Vlkanova, vsi poblíž augustiniánského kláštera v Pivoni. Zdeněk HOJDA, Jiří PEŠEK: *Osídlení a feudální rozdrobenost v Plzeňském kraji (na základě berního rejstříku z r. 1379)*, in: *Historická geografie XVIII*, 1979, s. 152, předpokládají, že se jednalo o bratry Jana, Buška a Václava z Velhartic, pokud jde o Čečovice, Němčice a Bukovec.

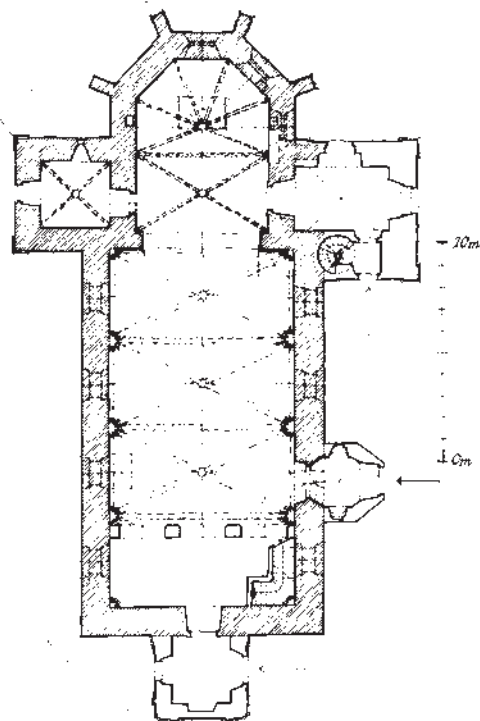
20 Jan KAIGL: *Kostel sv. Mikuláše v Čečovicích*, in: *Zprávy památkové péče* 53, 1993, č. 3, s. 89–100. Viz též Friedrich FUCHS: *St. Nikolaus in Čečovice – Eine Brückenstation zwischen Prag und Sulzbach*, in: *Oberpfalz und Böhmen, Begegnungen über Grenzen*, Regensburg, 1998, s. 93–100 a Klára BENEŠOVSKÁ: *Čečovice – kostel sv. Mikuláše a pokusy o jeho interpretaci*, in: *Gotika v západních Čechách (1230–1530)*, Praha 1998, s. 160–169.

21 Jiří FAJT, Robert SUCKALE: *Okruh rádců*, in: Karel IV., Císař z boží milosti (ed. Jiří Fajt), Praha 2006, s. 181, připomínají svědectví probošta kláštera premonstrátek v Chotěšově Oldřicha z Valdštejna, jenž napsal v roce 1376, že zvelebením kláštera se snažil předejít možnosti, že by upadl v císařovu nemilost.

22 V Bukovci by tak náklady spojené s přestavbou kostela nejspíš nesl jeho patron Jaroslav (z Čečovic) – patronátní právo v jeho prospěch je doloženo v roce 1355, jenž by teprve poté (snad ve finanční tísní způsobené zadlužením ze stavebního podniku) postoupil svůj majetek v Bukovci a Čečovicích pánům z Velhartic. Kladrubskému klášteru prodal louky v Kunějovicích v roce 1362. Srov. Eduard KUBŮ: *Pozemková držba kláštera kladrubského v době předhusitské (do r. 1420)*, in: *Historická geografie XVIII*, 1979, s. 218. Viz též *Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim nunc prima vice typus editus* (ed. F. A. TINGL), dále jen LC I/1, Praha 1867, s. 60.

23 Kladrubským benediktinům v roce 1239 patřila také jen část Stanětic. E. KUBŮ, cit. v pozn. 22, s. 214.

24 LC II, cit. v pozn. 17, s. 79. – Karel IV., Císař z boží milosti, cit. v pozn. 21, heslo Sv. Kunhuta ze Stanětic, zpracované J. Fajtem, jenž mylně ztotožňuje šlechtické rody z Rýzmburka a Rýzmburka a předpokládá, že vznik dřevorezby sv. Kunhuty ze Stanětic je spjat s pány z Rýzmburka, mezi nimiž svým společenským postavením u dvora Karla IV. v Praze vynikal Boreš (V.). V této souvislosti je třeba uvést, že podle zápisu v konfirmační knize by patřil patronát ke stanětickému kostelu v roce 1363 právě Boreš z Rýzmburka s bližším označením podle jeho úřadu dvorského sudího. Nejspíš však jde o písarskou chybu a údaj týkající se ve skutečnosti kostela ve Stanovicích v loketském děkanátu, neboť proklamaci vykonal plebán z Horního Slavkova (LC I/2, cit. v pozn. 18, s. 23–24).

13

Obr. 13. Hradec u Stoda (okres Plzeň-jih), kostel sv. Jiří, půdorys přízemí. Šrafovou je vyznačeno zdivo novostavby ze 14. století. (Zaměření, kresba a stavebně-historický rozbor Jan Kaigl, 2007)

chrámové lodi a věže, je patrné, že stavební a provozní srostlice sakristie, komory a přinejmenším dvou spodních podlaží věže vznikla společně s presbyteriem a lodí kostela podle jednoho záměru přibližně ve stejné době. Dendrochronologické datování dřevěných prvků, jimiž jsou přeložena střelnovitá okna v prvním, druhém a třetím patře věže, sloučené s výsledky přímého průzkumu nasvědčuje tomu, že kostel včetně věže byl dostavěn nejdříve v období let 1355–1365.²⁵ Zda dílo zadal někdo z pánů z Rýzemberka nebo například ještě Hynek z Bukové, příslušník nižší šlechty a patron kostela ve Staněticích v roce 1358,²⁶ nevíme.

Presbyterium a zčásti i loď stanětického kostela osvětlují gotická dvoudílná okna s kružbami. Pro kružby v presbyteriu je typický obrazec jednoduchého trojlístu, čtyřlístu nebo pětিলístu vloženého do kruhu a čtyřlístu, jenž je umístěn ve sférickém čtverci. Dvě okna na jižní straně lodi mají kružbu výtvarně náročnější. Podobně jako kružba v některých oknech presbyteria v Třebnicích, Bukovci, Úboči, U Svatých v Domažlicích nebo v Holostřevch zobrazuje skupinu tří sférických trojúhelníků, řazených za sebou po obvodu jim opsaného kruhu a členěných uvnitř trojlístkem. Starý vstupní por-

tál, zazděný při pozdějších stavebních úpravách, se dochoval na jižní straně lodi. Patří mezi portály, jejichž znakem je hladký tympanon osazený v lomeném oblouku portálu a podepřený po stranách čtvrtkruhově zaoblenými konzolami, které při čelním pohledu lícují s tympanonem a tvoří s ním jednu svislou rovínu. Je proveden z jemnozrného pískovce. Jeho architektonické členění je neporušené. Ostění, vybíhající přímo ze šikmé horní plochy třikrát půdorysně zalomeného soklu a tvořené výžlabky a postupně, v řazení ve směru zvenčí dovnitř oblounem, dominantním prutem hruškovitého průřezu, opět oblounem a drobným hruškovcem, se ve způsobu a proporcích profilace shoduje se severním portálem lodi kostela v Horšově. Oba tyto portály mají navíc téměř stejné rozměry, v celkové šířce a výšce se liší jen o 9 a zhruba 30 cm. Rozdíly mezi nimi – konzoly vynášející tympanon horšovského portálu jsou drobnější, a tak méně nápadné než ve Staněticích (a v Újezdu Svatého Kříže a Bukovci), vnější archivolta portálu v Horšově kdysi rámovala ještě zdobná kamenná lišta – jsou natolik malé, že lze uvažovat o práci jednoho mistra, popřípadě o díle zhotoveném různými kameníky podle společného vzoru, přenášejícího třeba pomocí kresby (rysu) v měřítku.

Na základě právě doložené velmi blízké příbuznosti vstupních portálů je nasnadě otázka, zda kostel ve Staněticích a svatyni v Horšově po její gotické přestavbě nespojovaly ještě nějaké další významné podobnosti v architektuře, popřípadě v půdorysném a prostorovém uspořádání nebo technickém řešení. V odpovědi lze konstatovat, že žádné takové podobnosti nejsou viditelné. Naopak vystupují do popředí například výrazně odlišné proporce presbyteria ve Staněticích, jež je vyvinuto podle vzájemného poměru šířky, délky a výšky 1 : 1,15 : 1,1. Obdobně i jeho klenby s ostře lomenými čelními oblouky, takřka vodorovnými vrcholnicemi, žebry ve tvaru jednoduše výžlabeného klínu a zdobnými figurálními konzolami²⁷ mají jen málo společného s gotickou architekturou horšovského presbyteria do té míry, v jaké ji známe. Pokud bychom tedy hypoteticky předpokládali, že mezi dvěma sledovanými stavbami existoval přímý vztah, pak by to znamenalo, že nejspíš z Horšova do Stanětic byl povolán kameník jen na provedení hlavního portálu kostela někdy na počátku 60. let 14. století, zatímco ostatní stavební práce provedli různí řemeslníci sice téměř současně, ale nezávisle na sobě.

Jak již bylo předesláno v první části této studie, na území bývalého horšovského arcijáhenství se gotický vstupní portál s hladkým tympanonem vneseným po stranách čtvrtkruhově zaoblenými konzolami dochoval rovněž ve farním kostele

sv. Jiří v Hradci u Stoda. Hradec je starobylá lokalita, vzdálená 7 km jihozápadně od Chotěšova podél řeky Radbuzy. V odborné literatuře je známá především jako slovanské hradisko asi z 9. století, které díky své strategické poloze zhruba v polovině úseku Řezenské cesty mezi Starou Plzní a raně středověkou celnicí v Domažlicích bezpochyby představovalo důležitý opěrný bod přemyslovské expanze do jihozápadních Čech.²⁸ Chotěšovský klášter se majetkoprávně uchytil v Hradci v roce 1284, aby po několika nákupech ve druhé polovině 14. století získal do svého vlastnictví buď již celou ves, nebo její podstatnou část. Farní kostel, označený v roce 1399 zasvěcením sv. Vojtěchu,²⁹ stojí v zástavbě vesnice na jižním svahu protilehlém ostrožně hradiska. Historicky

■ Poznámky

25 Tomáš KYNCL: *Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků z kostela sv. Kunhuty ve Staněticích*, Výzkumná zpráva č. 078a-07, nestránkováno (nepublikovaný elaborát), 2008. Fošny v překladu průchodu s východním portálem do komory nad sakristií pocházejí z dubu skáceného někdy v období let 1323–1340, ale lze předpokládat, že jsou ve srovnání s obvodovým zdívem komory starší zhruba o 25–40 let. Severní stěna uvnitř chrámové lodi je rozdělena ve výšce okenního parapetu vodorovným ústupkem 10 cm v tloušťce zdi. Pokud tento ústupek nesloužil pro vnesení části neznámé tesařské konstrukce stropu nebo krovu a nevznikl například ani v důsledku dílčí změny nebo přestávky v zednické práci, pak by mohl naznačovat, že do stavby lodi dnešního kostela ve Staněticích byly začleněny použitelné části zdiva jeho předchůdce. Na možnost existence starší svatyně poukazuje žulová křtitelnice polovejšitého tvaru, dnes umístěná v předsíni kostela a přepásaná po obvodu plochou reliéfní obrubou s raně gotickými trojčetnými obloučky. Obdobný význam může mít dřevěný prvek druhotně použitý místo fošny do překladu průchodu s gotickým portálem z prvního patra věže do komory nad sakristií, jenž je z dubu skáceného v období let 1286–1301, T. KYNCL, cit. zde.

26 LC I/1, cit. v pozn. 22, s. 74.

27 Sochařsky je nejlépe vypracovaná klenební konzola v jihovýchodním koutu závěru, jež znázorňuje hlavu jinocha(?) vynášející desku s vysokými šikmými náběhy, ze které vyrůstá vlastní klenební žebro. Značná rustikalizace v provedení kamenosochařského díla a četné pozdější vápenné nátěry brání tomu, aby se tyto konzoly staly nositelem uměleckohistorického hodnocení stavby.

28 Jarmila JUSTOVÁ: *Slovanské hradíště v Hradci u Stoda a Stodsko v raném středověku*, in: Památky archeologické LXX, 1979, s. 131–203.

29 *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim VI* (ed. J. EMLER), dále jen LC VI, Praha 1883, s. 6.

Obr. 14. Hradec u Stoda (okres Plzeň-jih), kostel sv. Jiří, jižní vstupní portál. (Fotoarchiv NPÚ – ÚP, původně ve fotoarchivu SÚRP MO Praha, foto Vladimír Uber, 1981)

Obr. 15. Hradec u Stoda (okres Plzeň-jih), kostel sv. Jiří, klenební konzola na jižní stěně presbyteria, znázorňující Nejsvětější Trojici ve tvaru potrojně korunované hlavy muže, jehož hrud' je zdobena reliéfní palmou. Ve vrcholném středověku značně oblíbené a rozšířené zobrazení trojičného dogmatu didaktickým, ale ve své podstatě heterodoxním způsobem jako trojhlavého monstra bylo zapovězeno a jeho ničení a pálení příkázáno papežem Urbanem VIII. v roce 1628. (Foto Jan Kaigl, 2007)

Obr. 16. Hradec u Stoda (okres Plzeň-jih), kostel sv. Jiří, klenební konzola na severní stěně presbyteria. (Foto Jan Kaigl, 2007)

Obr. 17. Hradec u Stoda (okres Plzeň-jih), kostel sv. Jiří, klenební konzola v závěru presbyteria. (Foto Jan Kaigl, 2007)

14

15

16

17

je doložen poprvé v roce 1341 jako prebenda kolegiální kapituly u sv. Jiljí v Praze, jejíž kanovníci vystupují v roli patrona svatyně (spravované na způsob věčného vikářství) opakovaně ve druhé polovině 14. století a ještě v roce 1426.³⁰ Prošel barokními stavebními úpravami v době krátce po požáru v roce 1773, ze kdy pochází zejména sakristie s hranolovou věží na jižní straně presbyteria, a regotizací v 19. století, při níž došlo mimo jiné i k završení lodi čtyřmi křížovými klenbami.³¹ Půdorysné a z velké části i prostorové uspořádání kostela ze 14. století včetně některých architektonických článků, vytesaných z jemnozrného pískovce, zůstalo zachováno. K této etapě stavby se zdívem z lomového kamene, zpevněným na nárožích pískovcovými kvádry, hlásí loď o podlahové ploše 8,5 x 16,4 m (bez navýšení obvodového zdíva o přibližně 1 m v době barokní), pěti-boce uzavřené presbyterium s opěráky, sklenuté křížovou a paprscitou žebrovou klenbou, a sakristie přibližně čtvercového půdorysu, jež je připojena k presbyteriu na severní straně. Sakristie má nízkou křížovou žebrovou klenbu a tvoří přízemí hranolové věže středověkého původu, barokně přestavěné a naposled upravené novogoticky.³²

Gotický vstupní portál je osazen na jižní straně chrámové lodi. Svými rozměry a převýšením v poměru 1 : 1,6 připomíná hlavní portál kostela v Bukovci. Ve srovnání s ním a ostatními portály zkoumaného typu v horšovském arcijáhenství však působí tak, jako by se v něm snoubily dva výtvarné názory různého stáří. Hladký tympanon podepřený po stranách čtvrtkruhově zaoblenými

■ Poznámky

30 Georg SCHMIDT: *Die Patronatspfarren und die Proepste des ehemaligen Klosters Chotieschau, Ord. Praem., im Mittelalter*, in: *Analecta Praemonstratensia* XII, 1936, s. 61–64.

31 Jaroslav KRAMPER, Zdeněk WIRTH: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém, XXX, Politický okres stříbrský*, Praha 1908, s. 47–53.

32 Podle dendrochronologického rozboru, provedeného a předběžně vyhodnoceného Ing. T. Kynclem podle mého zadání v roce 2007, a průzkumu na místě se zdá, že nad gotickou sakristií existovala zděná hranolová věž-zvonice ve druhé čtvrtině 15. století.

konzolami nasvědčuje vzniku díla nejdříve ve 30.–40. letech 14. století. Naproti tomu kamenická práce na ostění tím, že jednotlivé členicí pruty ve tvaru hruškovce, jakož i válcový prut se dvěma přidanými menšími oblouky vytvořený podél vnitřního okraje portálu mají vlastní patky a nízké soklíky, čerpá z tvarosloví, jež by vyhovovalo například slohově pokročilé architektuře cisterciáckých klášterů v Čechách na sklonku přemyslovské éry (Zlatá Koruna, portál do kapitulní síně). I když dějiny architektury nelze chápat jako pouhý vývoj směrem kupředu, pokud jde o portál v Hradci u Stoda – ve skutečnosti názornou ukázkou tak zvaného lineárního směru ve vrcholně gotické architektuře vesnického kostela ve starém Plzeňském kraji, zdá se sotva možné, aby byl z doby výrazně po roce 1350. Nepřekvapilo by, kdyby v roce 1341, kdy biskup Jan IV. z Dražic potvrdil tehdejšímu horšovskému arcijáhnovi a kanovníku kapituly u sv. Jiljí v Praze Zdislavovi jeho platy a naturální dávky včetně těch z kostela v Hradci,³³ již existoval a strhával na sebe pozornost diváků jako honosná součást právě dokončené novostavby farní svatyně.

V původní architektuře presbyteria hradeckého kostela se jako výrazný prvek jeví konzoly ve výběžích klenebních žeber, tvarovaných na způsob jednoduše vyžlabeného klínu. Kamenickou práci na nich charakterizuje rustikalizace v provedení stylizovaných figurálních motivů a zároveň snaha po vysokém stupni plasticity. Na rozhraní křížové klenby a paprscité klenby závěru je umístěna na jižní straně konzola ve tvaru potrojné korunované mužské hlavy (střední obličej en face, dva boční z profilu), jež zobrazuje Nejsvětější Trojici,³⁴ na straně severní pak drobná jehlancová konzola nahoře opatřená masivním prstencem a polygonální, zčásti dnes již poškozenou krycí deskou. Osobitě řešení mají vysoké konzoly nalézající se v koutech za hlavním oltářem. Jejich hladký polygonální plášť dole zdobí lidská hlavička nebo ukončující cibulovitý článek rozeklaný do čtyř vypouklých dílů, zatímco na opačném konci ho obtáčejí tři pruty, jimiž je tvořena vzhůru se stupňovitě rozšiřující římsa. Je dostatečně zřejmé, že se zde setkáváme s převzatým uměním. Srovnávací rozbor uvedených konzol jako doprovodného znaku v architektuře může přispět k poznání původu výtvarného pojetí, jehož se kameník ve svém díle přidržel, a tak alespoň zčásti poodhalit okolnosti stavby kostela v Hradci na pozadí dějin gotické architektury v okolí Plzně a v jihozápadních Čechách ve 14. století. Prozatím stále jen v poloze domněnky lze předpokládat, že zprostředkující uměleckou nebo jinak významnou úlohu sehrál

při jejím vzniku klášter v Chotěšově, jeden z nejbohatších klášterů v českých zemích doby předhusitské. O podobě chotěšovského kláštera ve středověku je známo velmi málo. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že Hradec byl tehdy pro okolní osídlení majetkoprávně připoutané ke klášteru – s výjimkou klášterního trhového městečka Stoda, přifařené přímo k Chotěšovu – farním a kromě toho tradičním náboženským místem. Především tím byl předurčen podstatný zájem kláštera na farní svatyni v Hradci, i když patronát k ní vykonával jiný církevní feudál.³⁵

Z výše uvedeného dílčího rozboru a hodnocení vrcholně gotických staveb nebo přestaveb a architektury vybraných vesnických farních kostelů ve správním obvodu horšovského arcijáhenství ve 14. století vyplývá v souhrnu několik základních poznatků. Jsou provedeny technikou svíslého i klenutého zdiva z lomového kamene, zatímco architektonické články vytesali kameníci z jemnozrného pískovce. V půdorysném a prostorovém uspořádání orientované chrámové stavby s podélnou, kdysi vesměs plochostropou lodí a pětibokým uzavřeným presbyteriem početně převažují presbyteria uzpůsobená tak, že vedle paprscité klenby v polygonálním závěru je jen jedno pole klenby křížové, a presbyteria s opěráky. Existence zpravidla klenuté sakristie, postavené vždy na straně presbyteria protilehlé k poloze gotického hlavního portálu, a to buď současně s presbyteriem, nebo ve vztahu k němu s malým časovým odstupem ještě ve 14. století, byla samozřejmostí. O tom, kde se vztýčí zděná věž, pokud vůbec byla součástí zakázky a měla srůst s kostelem v jeden stavební a provozní celek, se rozhodovalo podle místních podmínek případ od případu. Gotická věž s vlastním přízemím a zčásti i založením byla zbudována pouze ve Staněticích; v Bukovci se jednalo z velké části o rekonstrukci věže románské.

I přes několik nových letopočtů, opírajících se o výsledky dendrochronologického rozboru, není zatím možné všechny zkoumané památky přesně datovat. V krajním případě by mohlo jít o díla vytvořená v rozmezí až padesáti let, pokud bychom přijali nejstarší doložitelné datování přestavby kostela sv. Mikuláše v Úboči do doby krátce před rokem 1340 a zároveň připustili možnost, že dnešní kostel v Újezdu Svatého Kříže pochází teprve z 80. let 14. století. Dvě z nich jsou časově určena s velkou jistotou. Románský tribunový kostel v Horšově byl přestavěn v době kolem roku 1363. V roce 1365 nebo krátce poté se skončilo s novostavbou(?) kostela ve Staněticích, včetně věže. U dvou dalších, v Třebnicích a Bukovci, lze

mít důvodně za to, že vznikla někdy v 50. nebo nejpozději v 60. letech 14. století.

Z archivních zpráv vyplývá nebo lze z nich hypoteticky dovozovat, že patronát ke třem kostelům (Horšov, Třebnice, Hora Svatého Václava) náležel v rozhodném období pražskému arcibiskupovi. Když D. Líbal spatřoval v gotické architektuře vesnických kostelů na Domažlicku a Horšovskotýnsku – zejména v Horšově, Hoře Svatého Václava, Třebnicích a Staněticích – doklad působení arcibiskupské stavební huti ve třetí čtvrtině 14. století, chtěl se nejspíš vyjádřit, pokud možno výstižně, uměleckohistorickou zkratkou. Zůstala otázka, jejíž řešení není snadné, zda taková huť vůbec existovala. I kdyby tomu tak bylo, sama tato skutečnost by neměla větší význam, pokud bychom například ani netušili, jakou uměleckou inspiraci a předchozí pracovní zkušenost měli členové a především vedoucí tvůrčí osobnost huti a zda tito lidé pracovali jen ve službách pražského arcibiskupství v okolí Horšovského Týna, nebo i jinde. Podobnosti ve stavebněkonstrukčním, půdorysném a základním prostorovém konceptu presbyteria (Horšov, Hora Svatého Václava, Bukovec), architektonickém tvarosloví (zejména Bukovec a Třebnice, pokud jde o okenní kružby; hlavní portál stejného typu v Horšově, Újezdu Svatého Kříže, Bukovci a Staněticích při téměř shodném kamenickém pojednání jeho ostění v Horšově a Staněticích), jakož i v zednické práci (vynášecí klenební pas ve štítovém zdivu nad triumfálním obloukem v Horšově, Třebnicích a Újezdu Svatého Kříže) svědčí jinak bezpochyby o příbuznosti mezi stavbami vesnických svatyní, jež se nalézají v nevelkých vzdálenostech

■ Poznámky

33 *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV* (ed. J. EMLER), Praha 1892, s. 403.

34 Stejný typ zobrazení, ale s obměnou tří samostatných hlav osazených vedle sebe, se uplatnil v odlišném výtvarném pojetí kamenosochařské práce na jedné z klenebních konzol v presbyteriu mariánského kostela ve Staré Plzni asi v době krátce před rokem 1351.

35 Z tohoto hlediska již nemohl vyhovovat v období stabilizované farní organizace kostelů sv. Vavřince, stojící na akropoli bývalého hradiska snad od sklonku 11. století. Spadal sice pod patronát kláštera v Chotěšově od roku 1298, ale během první poloviny 14. století asi poklesl na úroveň kaple. Soudím tak na základě zápisu z roku 1316, kdy je v Hradci uváděna blíže neurčená kaple; nejspíš se jedná právě o kostel sv. Vavřince (zbořený v době po zrušení kláštera v roce 1782). Srov. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III* (ed. J. EMLER), Praha 1890, s. 130.

od sebe a část z nich vznikla přibližně ve stejné době po polovině 14. století, mnohem bližší, než jaká by se uplatnila při pouhém jejich podřízení architektonické tvorbě na stejném stupni slohového a technického vývoje. Ani v takto zjištěných souvislostech se však nemusí nutně zrcadlit činnost jen jedné stavební huti. Naopak se zdá jako pravděpodobnější názor o působení několika stavebních skupin pracujících zčásti vedle sebe najednou, propojených příležitostnou samostatnou prací některých řemeslně zdatnějších kameníků a zedníků, a více než jednoho stavebního mistra, jenž se věnoval návrhu díla, řešil důležitější otázky během jeho provádění, sám se podílel na zhotovení výtvarně náročnějších prvků architektury a mohl být vítán na dalších stavbách v okolí v souladu s osobními styky mezi jejich zadavateli a místními faráři. Nelze vyloučit, že vesnické chrámové stavby vázané na pozemkový majetek pražského arcibiskupství v Horšově, Třebnicích a Hoře Svatého Václava připravoval nebo řídil alespoň po určitou dobu tentýž organizátor, přizvaný odjinud třeba horšovským arcijáhmem. Skutečnosti však nejspíš lépe odpovídá představa, že to často byl přiměřeně schopný vesnický plebán, jenž nesl největší díl břemena osobní odpovědnosti za zdárný průběh a dokončení stavby.

Do rozpravy o gotické architektuře v jihozápadních Čechách nedávno přispěl K. Nováček. Poté co upřesnil a rozšířil dosavadní poznání proměn budov kláštera v Kladrubech v minulosti, ocitly se v jeho odborném zájmu i vesnické kostely spadající do sféry vlivu kladrubských benediktinů ve 14. století.³⁶ O kladrubském původu nepochybuje u gotických staveb a přestaveb vesnických kostelů v lokalitách s prokazatelným přímým vztahem ke klášteru, jako byly Holostřevy nebo Kostelec (u Kladrub). Mezi svatyně, jejichž gotická podoba vznikla asi zásluhou kladrubského kláštera, řadí jen hypoteticky a bez bližšího vysvětlení kostel v Bukovci.

Ve shodě s K. Nováčkem předpokládám, že v presbyteriu kostela v Holostřevěch a Kostelci se dochoval jako na stavbě odvozené zlomek architektonického projevu kláštera v Kladrubech ve 14. století. O jeho někdejší vysoké umělecké úrovni vzdáleně vypovídají, kromě gotické stavební etapy konventního chrámu, ještě zejména pozůstatky půdorysného a prostorového upořádání a článků architektury kaple (Všech svatých?, kapitulní síně?), budované přibližně ve třetí čtvrtině 14. století s cílem sklenout její loď jako centrální útvar na střední podporu s využitím obkročné nebo hvězdivé klenby.³⁷ Jižní, kdysi dvoudílné okno polygonálně uzavřeného presbyteria kaple se vy-

značovalo ostěním, výrazně tvarovaným směrem dovnitř prutem hruškovitého průřezu mezi dvěma výžlabky, a kružbou se třemi sférickými trojúhelníky, jež jsou osazeny za sebou po obvodu jim opsaného kruhu a členěny uvnitř trojlístkem. Stejný druh okenní kružby se vyskytuje v presbyteriu v Holostřevěch a již jsem se o něm zmínil dříve i u presbyteria v Třebnicích, Bukovci, Úboči, a Staněticích. Znovu lze nyní připomenout, že jedna z okenních kružeb presbyteria kostela v Újezdu Svatého Kříže a Úboči, právě tak jako v Holostřevěch obsahuje trojlístý obrazec s charakteristicky protáhlými hrotitými laloky, jenž je vsazen do ostře lomeného obloučku (lancety), zatímco dole se opírá o trojlístý oblouček, nebo že jiné okenní kružby v Újezdu Svatého Kříže, Bukovci a Holostřevěch spojuje navzájem prvek plamének rotujících uvnitř kruhu. Široké okosení s hlubokým středním výžlabkem je typické pro triumfální oblouk v Hoře Svatého Václava, Holostřevěch a s dílčí tvarovou obměnou i v Kostelci. Průnikem sedlové stříšky se stříškou pultovou jsou završeny opěráky presbyterií v Horšově, Újezdu Svatého Kříže, Bukovci a opět v Holostřevěch a Kostelci. O gotickém vstupním, dnes zazděném portálu do chrámové lodi v Kostelci, jehož ostění jsou bohatě členěna pruty hruškovitého průřezu, oblouny a výžlabky ve snaze o co největší linearitu v architektuře, nevíme, zda jeho hladký tympanon, lemovaný pásovým vegetabilním reliéfem, byl podpírán po stranách konzolami, natož abychom znali jejich tvar. Z typologického hlediska byl však tento portál příbuzný s podobnými portály v Horšově, Újezdu Svatého Kříže, Bukovci, Staněticích a snad i Třebnicích, ale například také ve Stříbře (klášter minoritů, severní křídlo ambitu) nebo ve Stráži u Tachova.³⁸ Souhrnně vyjádřeno, ve tvarosloví vrcholné gotické architektury kostelů v Holostřevěch a Kostelci, postavených stejně jako již zmíněná kaple v kladrubském klášteře z lomového zdiva, zatímco na kvádry zpevňující nároží a tesařné architektonické články bylo použito jemnozrnného pískovce, a kostelů v Horšově, Třebnicích, Hoře Svatého Václava, Újezdu Svatého Kříže, Bukovci, Úboči a Staněticích se jeví známky společného uměleckého původu při srovnatelném výtvarném pojetí kamenické práce.

Nad triumfálním obloukem v Holostřevěch i Kostelci se kdysi bezpochyby tyčil dělicí střešní štít. Vzal za své při mladších stavebních úpravách. Nezná tedy, zda obsahoval klenební pas. Konstruktivní a úspěšné provedení zděného štítu, jenž odděluje od sebe navzájem krov a střechu nad presbyteriem a lodí, a je odlehčen a vynášen široce rozkročeným lomeným klenebním pasem, lze

však vidět na drobné stavbě kostela v Racově, vesnici ležící kdysi v severní části horšovského arcijáhennství v malé vzdálenosti směrem na jihozápad od kláštera v Kladrubech. Racovský štít je oproti těm v Horšově, Třebnicích a Újezdu Svatého Kříže starší, neboť vznikl v době kolem roku 1310 nebo krátce poté.³⁹ Liší se od nich rovněž tím, že přiléhá na západní straně k soudobé štítové zdi o tloušťce 45 cm, jež byla nutná vzhledem k záměru stavitele opatřit chrámovou loď vysokým stropem lichoběžníkového průřezu. Kostelík v Racově byl zařazen K. Nováčkem mezi stavby, kde se zřejmě uplatnil přímý vliv kladrub-

■ Poznámky

36 Karel NOVÁČEK: *Prostorový vývoj a architektura kláštera v Kladrubech do počátku 18. století, Studie o benediktinské architektuře v Čechách* (nepublikovaná doktorská disertační práce), Fakulta architektury ČVUT, Praha 2005. Týž: *Stavební aktivita kladrubského kláštera ve čtrnáctém století*, in: *Colloquia mediaevalia Pragensia 7 / Historica monastica II* (v tisku). Stejnomený referát autor uvedl na diskusním setkání, jež se konalo 16. 11. 2006 v Centru mediévistických studií Univerzity Karlovy a Akademie věd ČR.

37 K. NOVÁČEK, 2005, cit. v pozn. 36, s. 111. Viz též Mojmir HORYNA: *Kaple Všech svatých v Kladrubech*, in: *Gotika v západních Čechách (1230–1530)*, s. 170–175, jež stavbu kaple časově zařadil až do doby blízké roku 1370.

38 Gotický vstupní portál, jehož pozůstatky se dochovaly v jižním průčelí lodi kostela sv. Václava ve Stráži u Tachova (kdysi komorním trhovém městečku, takto doloženém v roce 1331 a nalézajícím se na jedné z jižních větví Norimberské cesty), měl tympanon. Je to patrně zejména z předsazení vnitřního portálového ostění v místě jeho přechodu do lomeného oblouku a z toho, že na vnitřní straně oblouku (původně ve styčné spáře mezi obloukem a tympanonem) nejsou patrné, na rozdíl od ostatních částí architektury, žádné zbytky staré polychromie. Uvedený portál, vytesaný z jemnozrnného pískovce, se v podstatě shodoval podle profilace ostění, tvaru soklu a svými rozměry s gotickými hlavními portály kostelů v Horšově a Staněticích.

39 Podle výsledků dendrochronologického rozboru zhlaví původních nosníků lešení dochovaných ve zdivu štítu (datováno 1309/1310). Trámy v rámu, jež ztužuje korunu zdiva kvadratického, křížově sklenutého presbyteria kostela, jsou z dubového dřeva skáceného přibližně ve stejné době (1310/1311; 1303–1319). Rozbor provedl podle mého zadání Tomáš KYNCL: *Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků kostela sv. Martina v Racově (okr. Tachov)*, Výzkumná zpráva č. 093a-08, ne-stránkováno (nepublikovaný elaborát z roku 2008).

ského kláštera. Nezávisle na tomto hodnocení dokládá, jde-li o území bývalého horšovského arcijáhensství, že střešní štít vyzděný nad triumfálním obloukem pomocí vynášecího klenebního pasu nebyl výlučným znakem díla některých zedníků na Horšovskotýnsku ve druhé polovině 14. století. Ti naopak mohli převzít a přizpůsobit si obdobné řešení, jehož výskyt je doložen ve sledované oblasti nejméně jedenkrát o půlstoletí dříve. Bylo by pochopitelné, kdyby při tom vědomě použili jeden z technických postupů, jenž mohl být udržován v místních podmínkách v důsledku ať již dřívějšího, nebo stále trvajících vlivu kladrubského kláštera jako tradičního nositele vyspělého stavitelství.

Teprve nyní vyvstává požadavek vyjádřit se k možnosti, že gotické stavby a přestavby vesnických kostelů v převážně většině ve třetí čtvrtině 14. století v horšovském arcijáhensství, s výjimkou kostela v Hradci u Stoda, o kterých především pojednávala tato práce, byly podmíněny stavební a architektonickou tvorbou kláštera v Kladrubech. Nejdříve je nutné vzít v úvahu, že poznání ohlasů uměleckého působení kladrubského kláštera ve 14. století je trvale omezeno skutečností, že se dochovalo jen velmi málo ze souboru jeho stavebních částí s plastickými články gotické architektury v jejich původním rozmístění, jež by byly předmětem přenášení, napodobování, redukce a rustikalizace na stavby nižšího řádu a sloužily jako opora pro šíře rozvinuté srovnávací studium. Historické zprávy týkající se poněkud poměru majetkoprávních a církevních správ napomáhají k usměrnění výzkumu, ale nemohou tvořit jeho těžiště, jež se přesouvá na stavby vesnických kostelů bližšího i vzdálenějšího okolí kláštera. Tři památky: pozůstatky klášterní kaple, kdysi snad kapitulní síně a mimo klášter presbyterium kostela v Holostřevěch a Kostelci, dnes poukazují zřejmě nejlépe na povahu tvarosloví architektury podporované kladrubskými benediktiny v době kolem roku 1350 a ve třetí čtvrtině 14. století. Přesto nemusejí poskytovat vodítko pro dostatečné pochycení nejdůležitějších znaků a významů vrcholně gotické architektury šířené v dosahu vlivu kláštera. Je nesporné, že vedle nich existovaly blíže příbuzné a přibližně soudobé vesnické chrámové stavby na Horšovskotýnsku a Domažlicku, ale zda je přímo, anebo spíše jen zprostředkovaně ovlivňoval při jejich vzniku klášter v Kladrubech, lze tedy jen obtížně prokázat, a to nejen v umělecko-historickém, ale zjevně i typologickém rozboru. Jednoduchá souhlasná odpověď by zde byla pouhou domněnkou s velmi omezeným využitím pro dějiny architektury.

Do právě uvedených úvah navíc přichází názor

V. Mencla, jež lze mít v obecné poloze za stále platný a architektonicky doložitelný a podle něhož jsou námi sledované a některé další gotické chrámové stavby v jihozápadních Čechách vzdáleným odleskem bohatství výtvarných forem katedrální architektury v Porýní a jižním Německu na sklonku 13. a v první polovině 14. století, z něhož těžil v českých zemích mezi prvními a na jehož šíření v různých obměnách se významně podílel cisterciácký řád.⁴⁰ Pokud se vrátíme zpět k podrobnostem a výskytu gotického portálu s hladkým tympanonem podepřeným po stranách čtvrtkruhově zaoblenými konzolami ve starém Plzeňském kraji v souvislosti s cisterciáckými kláštery (Plasy, Nepomuk), vystupuje znovu do popředí kostel ve Žďáru (u Blovic), dnešním Žďirci. V architektuře jeho presbyteria bez opěráků, naposled datované odhadem do doby po roce 1340,⁴¹ se totiž uplatňují kružby dvoudílných oken s příznačným obrazcem tří sférických trojúhelníků, jež jsou osazeny za sebou po obvodu jim opsaného kruhu a členěny uvnitř trojlístkem, nebo dvou trojlístků vedle sebe, z nichž každý zvlášť je dole nasazen na trojlístý oblouček a shora lemován hrotitým obloučkem, zatímco vrchol okna pohledově ovládá sférický čtverec a v něm kvadrilob. Již jen tento jeden příklad za ostatní ukazuje, že architekturu některých vesnických kostelů v někdejší horšovském arcijáhensství a jejich možné napojení na předpokládaný okruh vrcholně gotických staveb kladrubského kláštera je třeba chápat jako součást širších uměleckých proudů na Plzeňsku doby lucemburské, spjatých s architektonickým děním v ostatních částech Čech. Spočívá v povaze věci, že v těchto proudech, zejména máme-li na mysli vesnické kostely, hrály velkou roli bohaté západočeské kláštery a mezi nimi na jednom z čelných míst klášter kladrubský. Jejich přínos byl možná i větší, než se dosud předpokládá v odborné literatuře zaměřené na hmotnou kulturu ve 14. století. Poodhalit ho blíže a nově vyjádřit může teprve cílený výzkum, vycházející z průzkumu jednotlivých staveb jako pramenů historického poznání a rozkročený po celých jihozápadních Čechách.

■ Poznámky

40 Václav MENCL: *Podunajská reforma gotické katedrály*, in: *Umění XVII*, 1969, s. 301–331.

41 Dobroslav LÍBAL: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, s. 596.

Obr. 18. *Půdorysná schémata vybraných vesnických farních kostelů stavěných nebo přestavěných vrcholně goticky v horšovském arcijáhensství ve 14. století (půdorys přízemí zachycuje i některé části stavby promítnuté z úrovně nad rovinou řezu, jako například okna osvětlující presbyterium a chrámovou loď, popřípadě západní hudební kruchtu). 1. Horšov; 2. Hora Svatého Václava; 3. Bukovec; 4. Úboč, kostel sv. Mikuláše; 5. Újezd Svatého Kříže; 6. Hradec u Stoda, kostel sv. Jiří (sv. Vojtěcha); 7. Třebnice; 8. Stanětice; 9. Kostelec (u Kladrub). Zdivo z doby románské je vyjádřeno černou barvou, šrafurami vyznačeno zdivo gotické stavební fáze. Polohu vstupního portálu do kostela ve 14. století vyjadřuje šipka (šipka s čárkovanou čarou znamená, že existující portál není dnes již funkční; šipka s tečkovanou čarou směřuje k místu předpokládaného vstupu). Čerchovanou čarou je zachycen ve sklopeném řezu vynášecí klenební pas ve střešním štítu nad triumfálním obloukem. (Podle vlastního zaměření a průzkumu staveb zpracoval v jednotném měřítku Jan Kaigl, 2009)*

